

УДК 159.955. – 004.81

Пономаренко В.В.
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

НАСКІЛЬКИ СУЧАСНОЮ Є СУЧАСНА НАУКА ПРО МИСЛЕННЯ?

У зв'язку з актуалізацією та популяризацією проблем, пов'язаних з науковими дослідженнями штучного інтелекту, вдосконалення людських мисленнєвих властивостей, а також збільшення психологічних девіацій, в роботі розглядаються сучасні погляди вчених на сутність процесів мислення. Розкрита філософська сутність основних сучасних підходів до проблем мислення та проведений компаративний аналіз, на основі якого встановлена спорідненість їх із концепцією Рене Декарта.

В той же час, в контексті класичної філософської традиції розкриті недоліки та помилки формально-логічного підходу до вирішення проблем мислення. Проаналізовано становлення вчень про мислення післякартезіанського періоду по лінії Спіноза-Фіхте-Гегель-Феєрбах-Маркс, в рамках якої розвивається ідея мислення як вийнятково соціальної функції, як результату діяльності людини в процесі відношення Людина-Природа. Тому рекомендується шукати сутність мислення в тому матеріалістичному тілі суспільного організму, за допомогою якого людина пристосовує природу під свої потреби, тобто в засобах виробництва, взятих в процесі їх використання. І через дане розуміння сформовані рекомендації по реалізації тих запитів, що ставить людство в контексті проблем мислення.

Ключові слова: мислення, наука, штучний інтелект, психо-фізична проблема, діяльність, людина.

Пономаренко В.В. Насколько современна современная наука о мышлении. *В связи с актуализацией и популяризацией проблем, связанных с научными исследованиями искусственного интеллекта, совершенствования человеческих мыслительных свойств, а также увеличения психологических девиаций, в работе рассматриваются современные взгляды ученых на сущность процессов мышления. Раскрыта философская сущность основных современных подходов к проблемам мышления и проведен компаративный анализ, на основе которого установлена родство их с концепцией Рене Декарта.*

В то же время, в контексте классической философской традиции раскрыты недостатки и ошибки формально-логического подхода к решению проблем мышления. Проанализированы становления учений о мышлении послекартезианского периода по линии Спиноза-Фихте-Гегель-Фейербах-Маркс, в рамках которой развивается идея мышления как исключительно социальной функции, как результата деятельности человека в процессе отношение Человек-Природа. Поэтому рекомендуется искать сущность мышления в том материалистическом теле общественного организма, с помощью которого человек приспособливает природу под свои нужды, то есть в средствах производства, взятых в процессе их использования. И через это понимание

сформированы рекомендации по реализации тех запросов, которые ставит человечество в контексте проблем мышления.

Ключевые слова: мышление, наука, искусственный интеллект, психо-физическая проблема, деятельность, человек.

Ponomarenko V. How modern is the modern science of thinking. In connection with the actualization and popularization of the problems associated with scientific research of artificial intelligence, the improvement of human mental properties, as well as the increase in psychological deviations, the work examines the modern views of scientists on the essence of thinking processes. The philosophical essence of the main modern approaches to the problems of thinking is revealed and a comparative analysis is carried out, on the basis of which their relationship with the concept of Rene Descartes is established.

At the same time, in the context of the classical philosophical tradition, the shortcomings and errors of the formal-logical approach to solving the problems of thinking are revealed. The author analyzes the formation of doctrines about thinking of the post-Cartesian period along the line of Spinoza-Fichte-Hegel-Feuerbach-Marx, within the framework of which the idea of thinking as an exclusively social function, as a result of human activity in the process of the Man-Nature relationship, develops. Therefore, it is recommended to look for the essence of thinking in that materialistic body of the social organism, with the help of which a person adapts nature to his needs, that is, in the means of production taken in the process of using them. And through this understanding, recommendations were formed for the implementation of those requests that humanity poses in the context of thinking problems.

Key words: thinking, science, artificial intelligence, psycho-physical problem, activity, man.

Постановка проблеми. Все частіше наші погляди прикуті до наукових питань, пов'язаних з такою людською властивістю, як мислення. Наприклад, із старінням людства поступово збільшується кількість захворювань пов'язаних з порушеннями мисленнєвої діяльності, на кшталт хвороби Альцгеймера. Для лікування цих захворювань, треба розуміти принаймні сутність мислення.

З іншої сторони, не менше важливим є сутність мисленевих процесів для футурологічних розмірковувань щодо штучного інтелекту, щодо позаземних форм життя, чи продовження життя людини після її фізіологічної смерті. До цих питань в наш час прикута величезна увага: в цьому ракурсі знімають найпопулярніші фільми, з цих питань часто дискутують в засобах масової інформації, говорять на вулицях. Адже неможливо щось створювати, чи щось шукати, не розуміючи сутності самого явища.

І тому, ми вважаємо, що саме в цих дослідженнях, могла б посісти чільне практичне місце філософія, а наука, що досліджувала проблеми мислення на протязі більше ніж двох з половиною тисяч років. І пройшовши такий нелегкий тернистий шлях, класична філософська думка змогла розібратися в сутності мисленнєвої діяльності. Більш того, ці теоретичні досягнення навіть були перевірені практично в сфері «виробництва» людей - педагогіці. Згадати хоча б вихованців А.С. Макаренка, чи випускників Загорської школи-інтернату.

Ступінь наукової розробки проблеми. Щоправда, сучасні філософські напрямки відмежовуються від цієї традиції. Вони намагаються дати свої «оригінальні» пояснення сутності людини, а з нею і мислення, але, на жаль, не можуть сформулювати чіткої позиції в цьому питанні.

Так, екзистенціальна філософія, хоча вона і претендує на знання людської «душі», зазвичай розмито описує одиничні прояви цих людських властивостей у новелах та творах есеїстичного характеру. Постмодерна традиція, заглиблюється в ці поняття в більшості випадків з позиції деконструкції, доводячи індивіда до ще вужчого поняття «дивід», у якого вже навіть не виникає думка про «економію мислення», оскільки у «дивідів» мислення відсутнє як таке. «Сучасні» релігійні концепції теж навряд чи нас можуть задовольнити в цьому питанні.

Постпозитивізм розглядає мислення з точки зору накопичення і систематизації інформації. Хоча ще Геракліт розмежовував поняття «мислення» і «знання», стверджуючи, що багато знання розуму не навчає. Та й взагалі місцями може скластися враження, що філософія науки давно відстала від тих науковців, які почали займатися філософською проблематикою, у зв'язку з безпосередньо поставленими перед ними задачами.

Адже, як ми зазначали, проблеми мислення в контексті сучасного глобального світу, комп'ютеризації та роботизації виявляються одними з ключових питань саме для сучасної науки. Свідченням цього можуть бути величезні гранти, які видаються на розробку проблем, дотичних до цієї проблематики. Так, наприклад, Human Brain Project на чолі з Генрі Маркамом з федеральної політехнічної школи в Лозанні отримав більше мільярда доларів фінансування від Єврокомісії для моделювання людського мозку, щоб мати можливість лікувати психічні розлади [6]. 3 млрд було виділено на проект Human Genome Project – в якому анатомічні карти мозку складаються нейрон за нейроном. В проект Human Connectome Project, в якому зв'язки між різними частинами мозку відтворюються по сканах, в 2010 році було вкладено 30 млн. доларів. Ілон Маск створив цілий підрозділ Neuralink для дослідження мозку людини, щоб в перспективі об'єднати його зі «штучним інтелектом». [9]

Основна частина. Працювати над цими проблемами мусять вчені з різних галузей знань: математики, фізики, хіміки, біологи тощо. Дуже часто їх «хобі» переростає в цілі філософські концепції.

Так одним із таких «філософів» від науки є відомий американський фізик японського походження Мічіо Кайку, який опублікував свої розмірковування у книзі під назвою «Майбутнє розуму» [6]. Вся доволі об'ємна робота пов'язана з різними аспектами мислення, свідомості, ідеального, в якій вчений виклав не тільки свої думки, а і сучасні йому наукові уявлення провідних дослідників. Як зазначає сам науковець, це питання цікавило його все його життя, більш того він вважає що «позиція фізика надає додаткових переваг, допомагає збагатити наші знання і представити свіжий погляд на самий відомий і в той же час найзагатковіший об'єкт у Всесвіті: наш розум». [6] Чи дійсно воно так, ми й спробуємо розібратися.

В першу чергу, в своїй роботі автор намагається розібратися в сутності ідеального. Він намагається це зробити за допомогою емпіричної методології. Кайку «зібрав існуючі

в області неврології і біології описи свідомості і намагався сформулювати власне визначення». Причому фізик намагається узагальнити їх формально-логічно, тобто визначити абстрактні риси, що відповідали би всім визначенням. Але ж не факт, що хоча би одне з них буде відповідати суті справи. Тому і визначення вийшло доволі розмитим. «Свідомість є процес створення моделі світу з використанням множини зворотних зв'язків за різними параметрами (такими, наприклад, як температура, положення в просторі, часі, ставлення до оточуючих) з ціллю досягнення певних цілей (наприклад, пошуку пари, їжі, схованки)». [6]

Зрозуміло, що під таке визначення підпадає не тільки весь тваринний світ, а й навіть, місцями, флора і фауна. А от люди, які в наш час дуже часто живуть, як кажуть «сьогоднішнім днем», не думаючи не тільки про далеке майбутнє, а навіть про завтра, навряд чи можуть підпасти під це визначення. Проте, на це фізик не звертає уваги. Як справжній науковець, він все, що підпадає під його визначення, ретельно систематизує, розділяє на свідомість на рівні, і до найвищого, третього рівня, відносить людину. І хоча Кайку наголошує на оригінальності своєї концепції, насправді ж вона є новою хіба що для фізиків. В філософії вона майже ідентична поглядам на ці питання філософа XVII століття Рене Декарта. По суті, американський вчений навіть не бачить відмінностей між мисленням та рефлексами, ототожнюючи їх за допомогою свого визначення, а відтак, намагається знайти в тілі людини «місцезнаходження» мислення, і як цей орган, а відповідно і мислення, можна контролювати. На кшталт «шишкоподібної залози» видатного француза.

Проте на відміну від Декарта, Кайку сумнівів не має, і зосереджує свою увагу на тому органі, де не тільки на його, а й на думку більшості сучасних науковців, мислення існує – це мозок. Тому, доволі значну частину книги він описує сучасні засоби, за допомогою яких цей орган досліджується. Це і МРТ, ЕЕГ, ПЕТ, ТЕС, МEG.

На основі різноманітних сканувань мозку усіма цими приладами вчені вже виявили, що це лише нам здається, що мозок мислить як єдине ціле, насправді ж все не так просто. Кайку стверджує, що мозок, з його частинами є корпорацією, на чолі якої стоїть ліва півкуля, яку фізик називає «гендиректором». «Гендиректор» все вирішує, і навіть коли інша половина мозку хоче прояснити якісь неприємні речі нам, що ми насправді не особистість, не «Я», «гендиректор» починає придумувати всілякі нісенітниці, щоб людині здавалося, що в неї в голові насправді не працює корпоративна команда, а є єдине «Я». Поки що не відомо, до чого призведуть ці «результати» досліджень, але на даному етапі ними легко не так пояснити, як виправдати більшість психічних проблем людства.

Інші ідеї цієї книги теж спираються на фізіологічне розділення мозку на частини, і виділення найважливіших його частин для мислення, пам'яті, свідомості. Серед них провідне місце займає гіпокамп, який треба розвивати, досліджувати і, можливо, спочатку стимулювати, а потім взагалі можна буде замінити, як деталь, певною мікросхемою, а в перспективі і весь мозок, коли вчені нарешті детально все вивчать. [6]

Можна було б дорікнути, що насправді, кожен із сучасних приладів, за допомогою яких проводилися дослідження, має свої недоліки, і вони дають доволі поверхові дані, як визнає і сам Кайку, а тому не можна робити таких однозначних висновків. Для більш

точних даних треба або мати безпосередній доступ до мозку, або вживлювати в мозок електроди та інші сторонні речі. На такі заходи навряд чи можуть погодитися піддослідні в здоровому глузді. В той же час без такого “включеного спостереження” ці дослідні втрачають свою значимість.

З іншої сторони навіть ті досягнення, які зазначає Койку, отримані в основному по суб’єктивних даних самих піддослідних. Тобто вони розповідали, які сни бачили, чи те, про що вони думають зараз, знаходячись під дією одного з вищеназваних апаратів, і на основі таких показників були зроблені висновки. А дуже часто, взагалі, висновки щодо людського мислення робилися в процесі дослідження тварин. Ми можемо лише припустити, що, якби робилися висновки на основі подібного фактичного матеріалу в фізиці – науці, в якій є спеціалістом Кайку, він би скоріш за все поставився б до них цілком скептично. Але оскільки це сфера філософії, то вчений вважає, що можна говорити і робити висновки більш вільно. До того ж слід зазначити, що й висновки ці не нові, до аналогічного висновку, прийшов, проте більш виважено розмірковуючи, той же Декарт. Він звичайно не писав про заміну мозку мікросхемами і не уявляв людину, як комп’ютер, проте він більш локанічно і чітко констатував: «людина є машиною» [2].

Можна звичайно спробувати виправдати видатного фізика тим, що його книга написана більше для широкого загалу, і що навряд можна сприймати це дослідження всерйоз, оскільки багато гіпотез взагалі спираються на популярні голлівудські фільми фантастичного жанру, на кшталт «Аватар», «Сурогати», «Зоряний шлях», «Матриця», «Згадати все» тощо.

Проте насправді, це позиція, як ми вже зазначали, не тільки фізика Койку, а є втіленням дуже поширеної в природничих науках тенденції дослідження людського мислення, на яку виділяються величезні гроші в наш час. Так, наприклад, на тих же принципах розвивають свої погляди, проте вже використовуючи наукоподібні терміни, зрозумілі лише для вузького кола читачів, російські дослідники Велихов Е.П., Котов А.А., Лекторский В.А., Велічковский Б.М. Вони також згадують про гіпокамп та його роль в мисленні. Також описують сучасні технічні засоби дослідження мозку, місцезнаходження свідомості, мислення. Адже вважають, що «нейрофізіологічна лінія, безумовно, є домінуючою в сучасних дослідженнях. Ніколи раніше в історії вивчення свідомості – до і після Декарта – анатомія і фізіологія мозку не посідали в ній такого важливого місця» [1]. І як і Кайку, приходять до все тієї ж ідеї прославленого француза — що людина є машиноюю «Яку б основу не мала свідомість – нейромережеві взаємодії, відношення ідеальних сутностей в сфері семантики або квантові процеси, її можна уявити як когнітивну архітектуру – механізм обробки даних» [1], – тобто комп’ютер з усіма його складовими.

Така тенденція в сучасній науці відбувається виявилася панівною не тому, що Декарт був єдиним авторитетом в цьому питанні. Зовсім ні. На Декарті дослідження проблеми мислення, свідомості не закінчувалось аж ніяк. Декарт лише постав це питання у вигляді психофізичної проблеми, проблеми відношення душі й тіла, і як наслідок, змушений був висунути концепцію концепцію, згідно якої існує орган, який відповідає за єдність цих двох несумісних, на його думку, сутностей – «шишкоподібна залоза». З іншої сторони ця ж логіка привела його до висновку, що людина є машиною, а отже, ми

лише вдосконалюємо ті навички, які є у тварин, тобто мислення є удосконаленим рефлексом. За такою логікою мислив в свій час відомий фізіолог І.П. Павлов. Так само вирішує ці питання, зазвичай, доповнюючи певними оригінальними деталями і термінами це питання, сучасна наука.

Так, наприклад, деякі дослідники, на відміну від Кайку, опосередковано виводять мислення зі шлунку, оскільки шлункові бактерії, на їх думку, є тими найважливішими організмами, які найактивніше впливають на розвиток мозку людини [7]. Інший видатний дослідник сучасності Річард Докінз бачить причини розуму в «егоїстичному гені» [3]. Але постановка питання залишається тою ж, – всі вони шукають джерело мислення в біологічному тілі людини, і приходять до картезіанських висновків, розвинутих тією ж формальною логікою. І це при тому, що вже найближчі філософи після Декарта – Б. Спіноза, Й. Фіхте, Г. Гегель, Л. Фейєрбах, К. Маркс показали не тільки помилковість даної позиції, а й позитивно вирішили проблему сутності мислення, тобто відкрили закономірності формування людської психіки.

Результатом їх плідних досліджень стало розуміння, що намагатися пояснити мислення з «анатомічно-фізіологічних властивостей тіла мозку – така ж безглузда справа, як і намагання пояснити грошову форму продукту праці з фізико-хімічних особливостей золота» [5, 216]. Адже, як і товарно-грошові відносини, мислення є цілком соціальним явищем. І сутність його реалізується тільки в процесі відносин «Людина-Природа», який опосередковується предметами по пристосуванню природи під потреби людини – знаряддями праці, в процесі самої праці. Не даремно К. Маркс дійшов до висновку, що розвиток виробництва є відкритою книгою з психології. Щоправда і вона може бути зрозуміла лише в процесі. Адже «людина існує як людина, як суб'єкт діяльності, що направлена на оточуючий світ і на самого себе, з того і до того часу, поки вона активно виробляє своє реальне життя в формах, що створені нею самою, її власною працею». [5, с. 218-219] І тільки з такої логічної позиції і можливо подолати дуалізм Р. Декарта та зрозуміти цілісність тілесності і мислення людини, як процесу і результату цієї діяльності.

Висновки. На нашу думку, тільки так можна подолати ті психологічні хвороби, які виникають в процесі людського життя. Тільки так можна формувати людське мислення, як справжній «штучний інтелект», оскільки природнього в сенсі біологічного в ньому нічого немає.

Більш того, тільки через розуміння мислення як діяльнісного відношення людини до людини, і стають зрозумілими соціальні причини дослідження мислення в сучасному науковому ключі. Оскільки людина як ансамбль суспільних відносин, а для нашого часу, правильніше сказати – шум ринку, (деякі дійсно можуть сприймати цей шум – як кращу музику світу), стає додатком товарно-грошових відносин, що опредмечуються через касові апарати, комп'ютери, смартфони тощо. І саме за такої загальносуспільної практики, практики не перетворення природи для реалізації головної потреби людини – формування мислення, а практики гри в слова, що є по своїй суті схоластикою, і виникає, те, що зараз іменують мисленням. Тобто те, що є найспільнішою рисою тих учених, які є продуктом сучасних відносин.

І тому сучасні дослідження людського мислення насправді ведуться не для розкриття таємниць розуму, а для вдосконалення тієї функції, яку виконує сучасна людина – функції приладку до машини. Хоча схоластично вона і може називатися мисленням, свідомістю, душею.

Література:

1. *Велихов Е.П., Котов А.А., Лекторский В.А., Величковский Б.М.* Междисциплинарные исследования сознания: 30 лет спустя [Электронный ресурс] / Е.П. Велихов, А.А. Котов, В.А. Лекторский, Б.М. Величковский. - Режим доступа: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2071&Itemid=52
2. *Декарт Р.* Первоначала философии / Рене Декарт. Сочинения в двух томах. Т.2. – М. : Мысль, 1989. – С. 297-423.
3. *Деннет Дэниел, Хофштадтер Даглас* Глаз разума [Электронный ресурс] / Даглас Р. Хофштадтер Дэниел К. Деннет – Режим доступа: <https://www.litmir.me/br/?b=130963>
4. *Ильенков Э.В.* Психика и мозг (Ответ Д.И. Дубровскому) /Евальд Васильевич Ильенков. – «Вопросы философии», 11 (1968), - с. 145-154.
5. *Ильенков Э.В.* Философия и культура / Эвальд Васильевич Ильенков. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с.
6. *Кайку М.* Майбутнє розуму / М. Кайку. — Львів : Літопис, 2017. – 408 с.
7. *Перлмуттер Дэвид* Кишечник и мозг: как кишечные бактерии изцеляют и защищают ваш мозг / Дэвид Перлмуттер, Кристин Люберг; пер. С англ. Ю. Константиновой. – М. : Манн, Иваов и Фебр, 2018. – 336 с.
8. *Энгельс Ф.* «Роль труда в процессе превращения обезьяны в человека» / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. Сочинения. Изд. 2-е. – М. : Гос. изд. пол. лит., 1961 г. – Т. 20. – С. 486-500.
9. *Winkler R.* Elon Musk Launches Neuralink to Connect Brains With Computers [Электронный ресурс] / R.Winkler – Режим доступа: <https://www.wsj.com/articles/elon-musk-launches-neuralink-to-connect-brains-with-computers-1490642652>

УДК 130.122

Облова Л.А.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

КОНЪЮНКТУРА ПРИНУЖДЕННОГО ДОБРА ЦЕННОСТНЫЙ ОРИЕНТИР СОВРЕМЕННОГО

В статье исследуются причины замены добра как такового «принуждённым добром». И представлены собственные средства «принуждённого добра»: реализация волей исключения добра, отказ от спасения, бытие смерти над нравственностью. Автор берёт за пример алгоритм поведенческой линии А.Печерского – организатора успешного восстания в лагере смерти «Собибор» и А.Эйхмана – офицера СС, заведующего «окончательным решением еврейского вопроса». Показаны разные последствия акта спасения человека в гибельные времена.

Ключевые слова: добро, спасение, смерть, нравственность, подвиг, уничтожение, гибель, ответственность, свобода.